

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ В ПЕРСПЕКТИВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Пугач С. В.

ВСТУП

Вітчизняна освіта належить до переліку найбільш постраждалих сфер від повномасштабного вторгнення росії в Україну. За оцінками аналітиків лише прямі збитки від руйнувань освітніх закладів станом на листопад 2024 р. становлять \$7,3 млрд.¹ Крім цього, російсько-українська війна значно ускладнила реалізацію права громадян на освіту, гарантованого Конституцією України та міжнародним законодавством, а також негативно позначилася на соціально-психологічному стані учасників освітнього процесу. Втім, поза сумнівом, найбільш руйнівних втрат українська освіта зазнала на тимчасово окупованих територіях, на яких здобувачі освіти «потрапляють до російського освітнього середовища, де змушені навчатися за російськими стандартами, програмами, навчальними матеріалами та ставати об'єктами «російського державного перевиховання»². За таких умов, вкрай ускладнюється досягнення Цілей сталого розвитку, проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у 2015 р., у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», зокрема, в частині забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх. Разом з тим, незважаючи на війну, Україна не відмовилася від досягнення Цілей сталого розвитку, натомість оновила завдання та індикатори їх виконання, у відповідності до умов повномасштабної війни³. Тим самим українська держава не лише засвідчила свою прихильність щодо практичної реалізації Цілей

¹ Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 р. / Д. Андрієнко та ін. 2025. С.9. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynuzrosli-do-170-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-listopad-2024-roku/>

² Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо доступу до освіти дітей та молоді з тимчасово окупованих територій України. 2025. С.9. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi>

³ Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні : розпорядження КМУ від 29 листоп. 2024 р. №1190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text>

сталого розвитку, але й продемонструвала своє прагнення запобігти процесам, які девальвують вже здобуті досягнення. Водночас не можна не визнати увесь драматизм соціальних наслідків війни для вітчизняного сектору освіти, серед яких особливе місце посідає зниження якості української освіти. З огляду на це, окремої уваги потребує проблема забезпечення якості вітчизняної педагогічної освіти, адже саме від вчителів у значній мірі залежить успіх національної освітньої системи та якість освіти. Необхідність вдосконалення педагогічної освіти пояснюється багатьма фактами та тенденціями сучасності. І передусім тим, що педагогічна освіта являє собою неодмінну умову забезпечення якості освіти молодого покоління. Дослідження фіксують зв'язок між професійними компетентностями вчителя та рівнем знань, вмінь та навичок здобувачів освіти⁴. В межах даного розділу проблема забезпечення якості вітчизняної педагогічної освіти розглядається крізь призму професійної підготовки майбутніх вчителів технологічної освіти з точки зору забезпечення формування у них правової компетентності.

1. Правова компетентність як складова якісної професійної підготовки майбутніх вчителів: теоретичний контекст

Отримання знань вже не є виключною метою сучасної системи освіти та навчання, натомість основний акцент робиться на їх прикладному значенні. Тож, «результатом навчання і виховання тепер вважається не сума знань, а здатність на особистісному рівні реалізовувати знання і навички в реальних життєвих ситуаціях»⁵ Ключовим поняттями, що концептуалізують сучасну освіту стали «компетентність» та «компетенція», які вживаються «на позначення професійних якостей, що визначені як узагальнені вимоги до фахівців певного фаху (компетенція) та характеризують рівень володіння ними з проекцією на конкретну особистість (компетентність)»⁶. Із запровадженням компетентностей як цільової орієнтації освіти, зазначає українська науковиця Н. Бібік, підведено своєрідну риску під знаннєвою моделлю освіти. При цьому науковиця зауважує, що серед причин, які головним чином зумовили кризу традиційної освітньої системи є надлишковість знань, їх

⁴ OECD. *Mending the Education Divide: Getting Strong Teachers to the Schools That Need Them Most*, TALIS, OECD Publishing, Paris, 2022. URL: <https://doi.org/10.1787/92b75874-en>.

⁵ Якимчук О. Компетентнісний підхід в освіті: українські реалії. *Вища освіта України*. 2020. №3. С.23. URL: <https://wou.npu.edu.ua/index.php/2020-r/27-2020-3>

⁶ Грищенко Ю.В. Компетенція/компетентність. *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика* : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська. Кропивницький, 2021. С.117. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728146/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf>

розірваність, слабкий зв'язок із дійсністю, потребами практики ⁷. Зміна традиційної знанняєво-орієнтованої парадигми освіти компетентнісною освітньою парадигмою стала природньою реакцією на песимістичні перспективи традиційної освіти щодо забезпечення якості освіти. Тож, саме сформованість професійно значимих компетентностей сучасного вчителя являють собою конкретну форму вираження якості педагогічної освіти.

Науково-педагогічні дослідження, які можна віднести до мейнстріму, фокусують увагу на проблемі визначення та опису компетентностей, які необхідні для забезпечення виконання трудових функцій вчителя. Помітне місце в цих дискусіях посідають наукові доробки, присвячені питанням формування правової компетентності майбутніх вчителів. Академічний інтерес до даної проблематики цілком очевидний та закономірний з огляду на мету професійної діяльності вчителя та його трудові функції, визначені у професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», що затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225. Тож, цілком слушною є думка української дослідниці О. Іваній про те, що «правову культуру вчителя необхідно визначити якістю не тільки громадянською, але й професійно необхідною, а професійною формою цієї якості виступає її правова компетентність»⁸.

Очевидно, що здобуття будь-якої професії не виключає необхідності правових знань, усвідомлення важливості дотримання норм чинного законодавства та правових цінностей. Професія педагога, в свою чергу, вирізняється високим ступенем соціальної відповідальності, вчитель як суб'єкт педагогічної діяльності, відіграє вирішальну роль у вихованні відповідальних та активних громадян, формуванні у них системи правових цінностей та морально-етичних принципів. Не викликає, однак, сумнівів, що сам вчитель повинен володіти сукупністю знань, умінь та навичок, які корелюються з його роллю в суспільстві та забезпечують ефективне виконання покладених на нього функцій.

Контекст науково-педагогічних дискусій багато у чому визначається економічним, правовими, соціально-політичними змінами та новаціями, суспільними запитами до освітньої галузі. До прикладу, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, широке запровадження цих технологій в багатьох сферах життєдіяльності суспільства актуалізували обговорення питань, пов'язаних з формуванням інформаційно-комунікативної компетентності у

⁷ Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. №1. С.47. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9772/1/10-35-1-PB%20%281%29.pdf>

⁸ Іваній О.М. Формування правової компетентності майбутнього вчителя : навчально-методичний посібник. Суми, 2023. С. 5.

майбутніх вчителів. На тлі посилення антидискримінаційних настроїв за будь-якою ознакою, гуманістичних тенденцій, ствердження ідеї поваги до відмінностей між людьми, нормативного закріплення принципу рівних можливостей для осіб з особливими потребами підвищилася дослідницька активність щодо теоретичного осмислення ідеї інклюзивної освіти, забезпечення якості організації інклюзивного навчання, формування інклюзивного середовища у закладі освіти, інклюзивної компетентності сучасного педагога тощо. Дослідження проблематики формування правової компетентності майбутніх вчителів в процесі їх професійної підготовки у значній мірі продиктовано євроінтеграційними процесами нашої держави в межах яких особливо важливого значення набуває подолання правового нігілізму, який «відкидає цінність права та пропагує і культивує негативне ставлення до нього...негативно впливає на формування європейських цінностей в Україні та підтримання євроінтеграційного курсу»⁹. Справедливо вважається, що одним з найбільш дієвих способів подолання правового нігілізму, як на рівні індивідуальної, так і на рівні суспільної свідомості є підвищення правової обізнаності, адже саме брак правових знань, несформованість системи правових цінностей визначаються серед ключових причин виникнення правового нігілізму.

Одним із провідних підходів у професійній підготовці майбутніх вчителів є аксіологічний підхід, сутність якого полягає в орієнтації педагогічної освіти на формування у здобувачів педагогічного фаху системи цінностей, яка сприяє готовності майбутніх вчителів до професійної діяльності. Як зазначає українська науковиця О. Біляковська, «аксіологічний складник постає невід'ємною частиною якісної підготовки майбутніх вчителів... Процес навчання на кожному з етапів професійної підготовки не може якісно відбуватися без свідомо визначених цінностей, які регулюють та впорядковують усю систему»¹⁰. Очевидно, що ціннісна система майбутніх вчителів корелюється з метою освіти, сформульованою у Законі України «Про освіту», а також визначається метою професійної діяльності вчителя, яка полягає «в організації навчання та виховання здобувачів освіти під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і

⁹ Повалена М.В., Здерник І.В., Мельник Н.В. Існування правового нігілізму як фактору порушення основоположних прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 45. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=167>

¹⁰ Біляковська О.О. Якісна професійна підготовка майбутніх учителів у контексті аксіологічної парадигми педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. №2(38). С. 111. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2509/2396>

фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання»¹¹.

У матеріалах Міністерства освіти і науки України «Ціннісні орієнтири сучасної української школи» наголошується, що «задня гармонійного розвитку учня вкрай необхідно, щоб партнерські взаємини між усіма учасниками освітнього процесу були спрямовані на відкрите та щире спілкування, сповнене утвердження морально-етичних (гідність, рівність, справедливість, толерантність та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра), соціально-правових (верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність) та особистісно-зорієнтованих цінностей (самореалізація, лідерство, свобода»¹². При цьому, вказується на те, що сьогодні все ще мають місце випадки «перекручування та маніпуляції категоріями патріотизму, гідності, верховенства права чи свободи», а відтак існують ризики некоректного тлумачення тієї чи іншої цінності¹³. Зазначене дозволяє стверджувати, що вчитель не може ефективно здійснювати ціннісно орієнтоване навчання та виховання, не володіючи відповідними компетентностями, в тому числі й правовою компетентністю. У Законі України «Про освіту» компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (п. 15 ст. 1 Закону)¹⁴. Спираючись на дане визначення, а також враховуючи значну соціальну роль педагогічної освіти, яка «в системі складників освітньої галузі має найбільші можливості для позитивного впливу на характер і динаміку розвитку суспільства»¹⁵, правова компетентність постає як складова професійної компетентності майбутнього вчителя. Разом з тим, на сьогодні в академічному педагогічному дискурсі не сформульовано загальновизнаної дефініції поняття «правова компетентність вчителя» та не сформовано спільного бачення щодо структури її опису. Однією з небагатьох таких спроб є дослідження О. Іваній, яка правову

¹¹ Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 29 серп. 2024 р. №1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/prozatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchitel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

¹² Міністерство освіти і науки України. *Ціннісні орієнтири сучасної української школи*. 2019. С.4. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>

¹³ Там само. С.2

¹⁴ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

¹⁵ Кучерявий О.Г. Якість педагогічної освіти України: тенденції і перспективи : навч. посіб. Київ : Талком, 2019. С.39. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719279/1/kucheryavy2.pdf>

компетентність вчителя розуміє як «складне інтегративне утворення в цілісній структурі особистості педагога, що включає загальноправові й професійно-педагогічні знання, вміння і професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів та організації власної професійної діяльності в межах правового поля»¹⁶. Окремо слід відзначити, що існує комплекс досліджень, пов'язаних із вивченням особливостей формування правової компетентності у майбутніх вчителів в контексті їх спеціальності. Так, українська дослідниця О. Костенко в межах аналізу проблеми формування правової компетентності майбутніх учителів історії та правознавства, правову компетентність майбутніх учителів історії та правознавства визначає як «сукупність орієнтацій у сфері освітнього правового простору, система правових знань, умінь, навичок і досвіду діяльності щодо визначеного кола об'єктів правової діяльності, що допомагають особистості орієнтуватись у правовому полі та необхідних для ефективного розв'язання завдань правової освіти в процесі професійної діяльності»¹⁷. На думку вітчизняної дослідниці О. Попадич, основними завданнями формування правової компетентності майбутніх учителів початкових класів як педагогічної системи, є «координування правової освіти та фахової підготовки; логічна послідовність розвитку правових знань та навичок; обґрунтування правової складової у фаховій підготовці вчителів початкових класів; обґрунтування положень правового аспекту у підготовці вчителів початкових класів»¹⁸. Разом з тим слід визнати, що на сьогодні дослідження формування правової компетентності майбутніх вчителів все ще мають фрагментарний характер, що обумовлено низкою методологічних та концептуальних чинників, відсутністю інтегрованих теоретико-методологічних підходів, які враховують специфіку професійної підготовки вчителів, а також адаптують сучасні тенденції в правовій освіті до потреб педагогічної освіти. З огляду на це існує необхідність у подальших узгоджених дослідницьких зусиллях, спрямованих на розроблення моделей та критеріїв оцінки правової компетентності майбутніх вчителів, що дозволить підвищити якість вітчизняної педагогічної освіти. За

¹⁶ Іваній О. Формування правової компетентності майбутніх учителів в процесі професійної підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. №7. С. 163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_27

¹⁷ Костенко О.О. Формування правової компетентності майбутніх учителів історії і правознавства в теорії та практиці вищої школи. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2018. №1, т.3. С. 87. URL: <https://sdc-journal.com.ua/uk/journals/vipusk-5>

¹⁸ Попадич О.О. Концептуальні засади формування правової компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2020. Вип. 1(46). С. 118. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/issue/view/13197>

справедливим зауваженням авторів методичних рекомендацій «Механізми забезпечення якості педагогічної освіти в Австралії, Великій Британії, США» «проблема якості педагогічної освіти в цілому та професійної підготовки майбутніх вчителів зокрема проявляється у протиріччі між сучасними потребами суспільства та системою освіти, яка не завжди й не в усьому відповідає цим потребам»¹⁹. Однією визначальних умов подолання зазначеного протиріччя та, відповідно, підвищення якості педагогічної освіти є формування у здобувачів педагогічного фаху правової компетентності, яка сприяє створенню сталого правового середовища в освітніх установах, що в свою чергу гарантує реалізацію та дотримання прав і свобод усіх учасників освітнього процесу, зміцнює довіру до системи освіти, створює умови для побудови соціально відповідального суспільства та правової держави.

Особливого значення проблема формування правової компетентності майбутніх вчителів набуває в умовах цифрової трансформації, яка не лише «здійснює безпосередній вплив на реалізацію фундаментальних прав людини, сприяє появі нових прав людини і громадянина як учасника глобального інформаційного та цифрового простору»²⁰, створює нові можливості для реалізації та користування своїми правами, але й сприяє появі нових способів їх порушення²¹. Зазначені обставини вказують на актуальну особливість та гостру необхідність формування правової компетентності у майбутніх вчителів, які повинні знати та застосовувати в практичній професійній діяльності норми законодавства щодо захисту прав учасників освітнього процесу у цифровому середовищі, запобігати порушенням, на кшталт кібербулінг, незаконне використання персональних даних, порушення авторських прав і таке інше. Іншими словами, правова компетентність майбутніх вчителів у цифрову еру забезпечує безпечне та ефективне використання цифрових технологій під час навчання, сприяє захисту прав усіх учасників освітнього процесу, формує відповідальне ставлення щодо використання цифрових ресурсів і тим самим сприяє якості освіти.

Незважаючи на існуючі дослідження, тема формування правової компетентності майбутніх вчителів залишається предметом сучасних науково-педагогічних дискусій. Серед головних факторів, що

¹⁹ Авшенюк Н.М., Кобюк Ю.М., Огієнко О.І. Механізми забезпечення якості педагогічної освіти в Австралії, Великій Британії, США : методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. С. 5.

²⁰ Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. №1, т.28. С.19. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprmu-1-2021-r>

²¹ OECD. Rights in the digital age: challenges and ways forward : *OECD digital economy papers*. 2022. №347. P. 4. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/rights-in-the-digital-age_d3a850de/deb707a8-en.pdf

обумовлюють актуалізацію даної проблеми у науково-педагогічному просторі є забезпечення якості педагогічної освіти в Україні. В цій оптиці правова компетентність здобувачів педагогічного фаху постає як важлива складова загальної проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх вчителів, яка повинна відповідати суспільним запитам та державній освітній політиці.

2. Аналіз сучасного стану формування правової компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів технологічної освіти

Формування правової компетентності є важливим аспектом якісної професійної підготовки педагогічних працівників незалежно від їх предметної спеціальності. Зміст професійної підготовки майбутніх вчителів в Україні визначається освітньою (освітньо-професійною) програмою, яка розробляється для кожної предметної спеціальності і являє собою єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою цілей та результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій) (п.17 ч.1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту»). Тож, аналіз освітніх (освітньо-професійних) програм дозволяє сформувати загальне уявлення про те чи сприяє реалізація тієї чи іншої освітньої (освітньо-професійної) програми формуванню правової компетентності майбутніх вчителів. Для нашого аналізу ми обрали освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальність 014 Середня освіта, предметна спеціальність 014.10 Середня освіта (Технології) (далі – ОПП), які є у відкритому доступі та реалізуються у вітчизняних педагогічних закладах вищої освіти, що входять у ТОП – 10 Найкращі педагогічні заклади вищої освіти України 2024 р.²². Зосередження дослідницької уваги на практичних аспектах формування правової компетентності майбутніх вчителів технологічної освіти зумовлено метою технологічної освітньої галузі, яка полягає у «реалізації творчого потенціалу учня, формуванні критичного та технологічного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного

²² Найкращі педагогічні заклади освіти України 2024 р. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/42227/>

самовираження»²³. Крім того, технологічна освіта особливо важлива для набуття та розвитку спеціальних знань, навичок та умінь, які необхідні для досягнення конкретних Цілей сталого розвитку. Готовність вчителів технологічної освіти сприяти переходу на принципи освіти для сталого розвитку вимагає формування у них ключових компетентностей (знань, навичок, поведінкових установок, ціннісних орієнтирів тощо) у сфері сталого розвитку. До переліку цих компетентностей належить й правова компетентність як «здатність розуміти та оцінювати норми та цінності, які покладені в основу тих чи інших дій, обговорювати цінності, принципи, цілі та завдання сталого розвитку в контексті конфліктів інтересів та компромісів, невизначеності знань та протиріч»²⁴.

Таблиця 1

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	Освітньо-професійна програма "Середня освіта (технології та фізична культура" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальність 014 Середня освіта предметні спеціальності 014.10 Середня освіта (Технології) 014.11 Середня освіта (Фізична культура) Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка (https://tnpu.edu.ua/nzhenerno-pedagog-chniy-fakultet.php)
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	Освітньо-професійна програма "Середня освіта (Технології та Інформатика) Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка Рівень вищої освіти перший (бакалаврський) Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) Предметна спеціальність 014.10 Середня освіта (Технології) Додаткова предметна спеціальність 014.09 Середня освіта (Інформатика) (https://dspu.edu.ua/studentu/#katalog-program)
Криворізький державний педагогічний університет	Освітньо-професійна програма "Трудове навчання та технології. Інформатика. Рівень вищої освіти перший (бакалаврський) Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка Спеціальність 014 Середня освіта Предметна спеціальність 014.10 (Трудове навчання та технології) Додаткова предметна спеціальність 014.09 Середня освіта (Інформатика) (https://kdpu.edu.ua/navchannia/spetsialnosti-ta-osvitni-prohramy/osvitni-prohramy.html)
Бердянський державний педагогічний університет	Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Трудове навчання та технології) першого рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Технології) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка (https://bdpu.org.ua/opp/bakalavr/2024-2/)

²³ Державний стандарт базової середньої освіти затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. №898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

²⁴ UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: learning objectives. 2017. P. 51. URL: <https://doi.org/10.54675/CGBA9153>

В ОПП, представлених у Таблиці 1, компетентність, яка сприяє формуванню правової культури та належного рівня правової свідомості здобувачів педагогічного фаху, зафіксована у переліку загальних компетентностей і сформульована наступним чином: «Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні». При цьому слід наголосити на тому, що у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки України від 13 червня 2024 р. № 842²⁵ в ОПП, які реалізуються у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Криворізькому державному педагогічному університеті до переліку загальних компетентностей включено «здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності». Аналіз також виявив, що до переліку фахових (спеціальних) компетентностей у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка належить «здатність здійснювати професійну діяльність з дотриманням вимог законодавства, стандартів освіти та внутрішніх нормативних документів закладу освіти».

Програмні результати навчання, сформульовані в аналізованих ОПП, свідчать про те, що в процесі навчання майбутні вчителі технологічної освіти повинні набути правові знання, уміння, навички, цінності, і які вони повинні демонструвати та застосовувати по завершенню освітньої програми, а саме:

- застосовувати положення чинних нормативно-правових документів, законодавства, галузевих стандартів професійної діяльності в закладах освіти, інструкцій з безпеки праці відповідно до спеціальності (ОПП Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка);
- володіти інформацією чинних нормативно-правових документів, законодавства, галузевих стандартів професійної діяльності в установах та організаціях галузі освіти (ОПП Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка);
- знати основи запобігання корупції, суспільної та академічної доброчесності на рівні, необхідному для формування нетерпимості до

²⁵ Зміни, що вносяться до деяких стандартів вищої освіти, затверджених відповідними наказами Міністерства освіти і науки України: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 13.06.2024 р. №842. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-standartiv-vyshchoi-osvity842>

корупції та проявів не доброчесної поведінки серед здобувачів освіти та вмінні застосовувати їх в професійній діяльності (ОПП Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Криворізького державного педагогічного університету);

- усвідомлено формувати у здобувачів розуміння цінності верховенства права, прав і свобод людини і громадянина (ОПП Криворізького державного педагогічного університету);

- етично працювати з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) (ОПП Бердянського державного педагогічного університету).

Досягнення програмних результатів навчання та сформованість, передбачених ОПП, компетентностей забезпечують освітні компоненти. Ознайомившись з обов'язковими освітніми компонентами з циклу загальної підготовки та освітніми компонентами з циклу професійної підготовки в аналізованих ОПП, є підстави говорити про відсутність в цих ОПП освітніх компонентів правового спрямування.

Щодо вибірових освітніх компонентів, то слід відзначити, що у каталозі вибірових дисциплін для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП "Середня освіта (технології та фізична культура), розміщеного у вільному доступі на офіційному сайті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка²⁶ відсутні дисципліни правового спрямування. Відтак, спираючись на загальнодоступну інформацію, можемо припустити, що здобуття правових знань, умінь, навичок та цінностей майбутніми вчителями технологічної освіти забезпечується вибіровими дисциплінами загальноуніверситетського каталогу, в якому представлені такі дисципліни, як «Антикорупція та доброчесність», «Основи права»²⁷. Подібна ситуація спостерігається й у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. Так, за відсутності правових дисциплін у каталозі вибірових дисциплін для здобувачів освіти за предметною спеціальністю 014.10 Середня освіта (Технології), каталог загальноуніверситетських вибірових дисциплін пропонує такі вибірові дисципліни правового спрямування, як «Трудове право», «Сімейне право», «Правознавство»²⁸. Аналіз каталогу вибірових дисциплін (циклу загальної підготовки) та каталогу вибірових дисциплін (професійний цикл), розміщених на офіційному сайті

²⁶ Каталог вибірових дисциплін. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/katalog-vib-rkovikh-navchalnikh-distipl-n.php>

²⁷ Загальноуніверситетський каталог вибірових дисциплін. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/pershiy-bakalavrskiy-riven.php>

²⁸ Каталог вибірових дисциплін URL: <https://dspu.edu.ua/studentu/#vubirkovi>

Криворізького державного педагогічного університету²⁹ свідчить про відсутність в них дисциплін правового спрямування. Щодо Бердянського державного педагогічного університету, то вільний доступ до каталогів дисциплін вільного вибору здобувачів вищої освіти відсутній. Як зазначено на офіційному сайті даного закладу вищої освіти з каталогами дисциплін вільного вибору здобувачів вищої освіти можна ознайомитись на платформі MOODLE.

Резюмуючи наведене вище слід зазначити, що аналіз освітньо-професійних програм відповідно до яких здійснюється професійна підготовка майбутніх вчителів технологічної освіти показав, що зміст цих ОПП не сприяє в повній мірі формуванню правової компетентності у здобувачів педагогічного фаху відповідної предметної спеціальності. Водночас наявність у програмах компетентностей, пов'язаних із знанням та дотриманням норм національного законодавства, стандартів освіти, внутрішніх нормативних документів, антикорупційного законодавства, прав людини і громадянина, усвідомленням цінності верховенства права, вказує на безумовну важливість правової компетентності для професійної діяльності майбутніх вчителів і підкреслює необхідність удосконалення ОПП шляхом посилення правового освітнього компонента, зокрема, інтеграції дисциплін, які вивчають освітнє законодавство, висвітлюють правові аспекти професійної педагогічної діяльності і таке інше. Здійснений нами аналіз практик формування правової компетентності майбутніх вчителів технологічної освіти не є всебічним та поглибленим, проте він дозволяє ідентифікувати окремі проблеми формування правової компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів та створює підґрунтя для подальших науково-теоретичних розвідок з даної тематики.

ВИСНОВКИ

Сьогодні існує консенсус щодо того, що якість професійної підготовки майбутніх вчителів є одним із важливих факторів забезпечення якості освіти. Тож, в умовах перманентної невизначеності та нестабільності першочергового значення набуває проблема забезпечення якості педагогічної освіти. Загалом проблема підвищення якості педагогічної освіти має глобальний характер з якою стикають багато держав незалежно від рівня їх розвитку. Особливої актуальності дана проблема набула для української системи освіти у зв'язку з її

²⁹ Каталог вибіркових дисциплін (цикл загальної підготовки), каталог вибіркових дисциплін (професійний цикл) URL: <https://kdpu.edu.ua/navchannia/dystsyplyny-zavyborom/bakalavr.html>

реформуванням та євроінтеграційними процесами. Деструктивні впливи, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії в Україну, цілеспрямована спеціально організована діяльність по знищенню української освіти, примусове навчання та викладання за стандартами країни-агресора на окупованих територіях, тисячі зруйнованих закладів освіти створюють нові виклики та загрози для вітчизняної освіти, яка змушена адекватно реагувати для їх подолання, зокрема, засобом підвищення якості вітчизняної педагогічної освіти. У цьому контексті особливо рельєфно постає проблема формування правової компетентності майбутніх вчителів, в процесі дослідження якої виразно викристалізуються ключові аспекти вдосконалення професійної підготовки здобувачів педагогічного фаху. Результати аналізу актуальної практики формування правової компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів технологічної освіти в кількох українських педагогічних закладах вищої освіти дають підстави говорити про недостатню представленість правових дисциплін в ОПП, що в свою чергу позначається на рівні правового розвитку та обізнаності майбутніх вчителів. В той же час проблема формування правової компетентності майбутніх вчителів як складова загальної проблеми забезпечення якості педагогічної освіти є актуальною і потребує подальшого поглибленого дослідження з боку вітчизняної науково-педагогічної спільноти. Така актуальність і необхідність відбивається у тенденціях та напрямках розвитку національної системи освіти та продиктована Порядком денним у сфері сталого розвитку до 2030 року, в якому освіта постає як найважливіша галузь з точки зору реалізації Цілей сталого розвитку. Високий ступінь правової обізнаності вчителів, усвідомлення ними цінності верховенства права та справедливості, сприяє розвитку інклюзивної, рівноправної та якісної освіти, що є запорукою сталого розвитку суспільства.

АНОТАЦІЯ

Дане дослідження розглядає формування правової компетентності майбутніх вчителів як складову проблеми забезпечення якості педагогічної освіти в Україні. Автор висвітлює теоретико-прикладні проблеми формування правової компетентності у здобувачів педагогічного фаху. Огляд сучасного науково-педагогічного дискурсу з даної тематики виявив спектр проблемних питань, які потребують подальшого наукового дослідження з метою посилення їх практичного значення. За результатами аналізу освітньо-професійних програм відповідно до яких здійснюється професійна підготовка майбутніх вчителів технологічної освіти у чотирьох педагогічних закладах вищої

освіти України встановлена наявність в них компетентностей, пов'язаних із знанням норм національного законодавства, антикорупційного законодавства, прав людини і громадянина, усвідомленням цінності верховенства права. Водночас, виявлено недостатню представленість дисциплін правового спрямування в аналізованих освітньо-професійних програмах. Здійснений аналіз теоретичних та практичних аспектів формування правової компетентності у майбутніх вчителів не є всебічним, однак він дозволив виявити окремі проблемні питання, які потребують розв'язання як на науково-теоретичному рівні, так і на рівні актуальної практичної діяльності. Загалом дане дослідження орієнтовано на розвиток дискусії в академічному середовищі щодо забезпечення якості вітчизняної педагогічної освіти з акцентом на формуванні правової компетентності майбутніх вчителів.

Література

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 р. / Д. Андрієнко та ін. 2025. 27 с. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosli-do-170-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-listopad-2024-roku/>
2. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо доступу до освіти дітей та молоді з тимчасово окупованих територій України / Д.Лубінець та ін. 2025. Київ. 40 с. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi>
3. Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні: розпорядження КМУ від 29 листоп. 2024 р. №1190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text>
4. OECD. Mending the Education Divide: Getting Strong Teachers to the Schools That Need Them Most, TALIS, OECD Publishing, Paris, 2022. 153 р. URL: <https://doi.org/10.1787/92b75874-en>.
5. Якимчук О. Компетентнісний підхід в освіті: українські реалії. *Вища освіта України*. 2020. №3. С. 19 -25. DOI: 10.31392/NPU-VOV.2020.3(78).02).
6. Грищенко Ю.В. Компетенція/компетентність. *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика* : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська. Кропивницький, 2021. С. 117. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728146/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf>
7. Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1.

C.47-58. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9772/1/10-35-1-PB%20%281%29.pdf>

8. Іваній О.М. Формування правової компетентності майбутнього вчителя : навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2023. С. 5.

9. Повалена М.В., Здерник І.В., Мельник Н.В. Існування правового нігілізму як фактору порушення основоположних прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 44-47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/7>

10. Біляковська О.О. Якісна професійна підготовка майбутніх учителів у контексті аксіологічної парадигми педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. №2(38). С. 107 – 111. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-2-17>

11. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 29 серп. 2024 р. №1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

12. Міністерство освіти і науки України. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. 2019. С.63 URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>

13. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

14. Кучерявий О.Г. Якість педагогічної освіти України: тенденції і перспективи : навч. посіб. Київ : Талком, 2019. С.39. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719279/1/kucheryavy2.pdf>

15. Іваній О. Формування правової компетентності майбутніх учителів в процесі професійної підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. №7. С. 162-167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_27

16. Костенко О.О. Формування правової компетентності майбутніх учителів історії і правознавства в теорії та практиці вищої школи. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2018. №1, т.3. С. 76-90. DOI: 10.528.1/zenodo.1243517

17. Попадич О.О. Концептуальні засади формування правової компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2020. Вип. 1(46). С. 116-119. DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.116-119

18. Авшенюк Н.М., Кобюк Ю.М., Огієнко О.І. Механізми забезпечення якості педагогічної освіти в Австралії, Великій Британії, США : методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 109 с.

19. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. №1, т.28. С.17-35. DOI: 10.31359/1993-0909-2021-28-1-17

20. OECD. Rights in the digital age: challenges and ways forward : *OECD digital economy papers*. 2022. №347. 28 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/rights-in-the-digital-age_d3a850de/deb707a8-en.pdf

21. Найкращі педагогічні заклади освіти України 2024 p. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/42227/>

22. Державний стандарт базової середньої освіти затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 p. №898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

23. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: learning objectives. 2017. 62 p. URL: <https://doi.org/10.54675/CGBA9153>

24. Зміни, що вносяться до деяких стандартів вищої освіти, затверджених відповідними наказами Міністерства освіти і науки України: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 13.06.2024 p. №842. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-standartiv-vyshchoi-osvity842>

25. Каталог вибіркових дисциплін. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/katalog-vib-rkovikh-navchalnikh-distipl-n.php>

26. Загальноуніверситетський каталог вибіркових дисциплін. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/pershii-bakalavrskiy-riven.php>

27. Каталог вибіркових дисциплін URL: <https://dspu.edu.ua/studentu/#vubirkovi>

28. Каталог вибіркових дисциплін (цикл загальної підготовки), каталог вибіркових дисциплін (професійний цикл) URL: <https://kdpu.edu.ua/navchannia/dystsypliny-za-vyborom/bakalavr.html>

Information about the author:

Puhach Serhiy Vasylyovych,

Postgraduate student

Dragomanov Ukrainian State University

9 Pyrogo St., Kyiv, 01601, Ukraine